

UDK 902.6(474.5)

Moters ir vyro statusas žemdirbių bendruomenėje V—VI amžiaus Lietuvoje

Vaitkunskienė L.

1. Įvadas. Rekonstruojant žemdirbių bendruomenės struktūrą, nesant rašytinių šaltinių, ypatingą reikšmę įgyja konkretaus žmonių kolektyvo paliktas laidojimo paminklas. Pasirėmę atskiro kapinyno kasinėjimų medžiagos sociologinėmis analizėmis, tyrinėtojai yra konstatavę, kad laidojimo apeigos daug priklausė nuo mirusiojo visuomeninės padėties, nuo jo amžiaus, lyties, nuo mirties priežasties, kad laidosenoje atsispindi net tam tikri šeimyninių santykių ir santuokos formų evoliucijos etapai, atitinkamai išryškinantys moters ir vyro padėtį¹.

Pastaruoju metu ir Lietuvos istoriografijoje jau pasirodė darbų, kuriuose, remiantis atskiro kapinyno archeologinės medžiagos sociologine interpretacija, mėginta atkurti konkrečios žemdirbių bendruomenės sanklodos raidą. 1977 m., išanalizavus Žasino kapinyno (Šilalės raj.) kasinėjimų duomenis, buvo nustatyta akivaizdi socialinė hierarchija X—XI a. bendruomenėje². O 1981 m., pasirinkus Taurapilio kapinyno (Utenos raj.) archeologinę medžiagą, buvo įrodyta, kad jau V—VI a. bendruomenininkai buvo suskildę į 2 priešingus polius, kurių viename — gentinė aristokratija su vadu — „kunigaikščiu“ priešakyje, o kitame — eiliniai nariai³.

Šiame straipsnyje nagrinėjama viena ikiklasinės Lietuvos žemdirbių bendruomenė, tačiau visai kitu aspektu, t. y. siekiama atskleisti diferencijuotą moters ir vyro padėtį. Šios temos Tarybų Lietuvos archeologai iki šiol nėra gvildinę.

Tyrinėjimų šaltinis — Pagrybio kapinynas (Šilalės raj.), kurį 1980—1982 m. kasinėjo Lietuvos TSR MA Istorijos instituto archeologinė ekspedicija, atidengusi čia 217 V—VI a. kapų⁴. Nagrinėjant ekspedicijos sukauptus duomenis, buvo atkreiptas dėmesys į mirusiųjų padėtį kape, jame išlikusius aprangos elementus, būdingesnes kapų inventorius savybes, į porinius, dvigubus bei grupinius kapus. Ši archeologinė medžiaga įgalino išaiškinti kai kuriuos laidojimo papročius, tradicijas, apeigas ir tai paskatino imtis spręsti šį klausimą.

2. Moterų ir vyrų orientavimas

Dauguma archeologų linkę manyti, kad mirusiųjų orientavimas pasaulio šalių atžvilgiu nėra atsitiktinis reiškinys, kad tai yra paprotys, suklostytas tam tikrų vaizdinių. Laikantis šių pozicijų, buvo patyrinėti atitinkami Pagrybio kapinyno kasinėjimo duomenys.

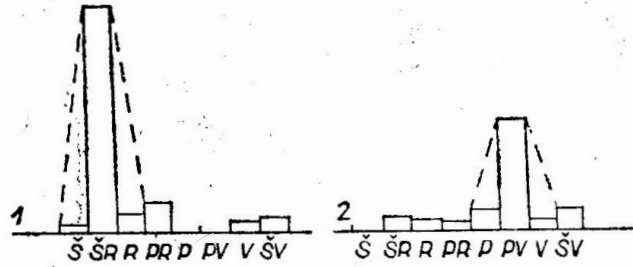
Nors kapų duobių kontūrai paprastai žemėje neišryškėdavo, tačiau geriau ar blogiau išsilaikę griaučiai leido pateikti gana svarbią statistiką. Atmetus 27 (12,4%) visai suardytus kapus, likę 190 buvo orientuoti taip: ŠR—PV kryptimi — 149 (78,4%) ir 25 (13,3%) kapai su sezoniniais S—P arba R—V nukrypimais, o kitaip orientuotų, t. y. PR—SV kryptimi, kapų tebuvo tik 16 (8,4%). Vadinasi akivaizdi tendencija kapus orientuoti ŠR—PV kryptimi.

Siekiant nustatyti mirusiųjų laidojimo kryptį, buvo ištyrinėti 142 (65,8%) kapai su geriau išsilaikeisiais griaučiais. Paaiškėjo, kad dalis mirusiųjų — 67 (47,2%) kapai — palaidoti galvomis į ŠR, priskaičiuojant ir 8 (5,6%) kapus su sezoniniais nukrypimais į S ar R. Kita grupė gul-

dyta visiškai priešinga kryptimi: 44 (31,0%) mirusieji — galva į PV ir 11 (7,8%) — su nukrypimais į V ar R. Kitaip guldytų — į ŠV ar į PR — tebuvo vos po 6 (po 4,2%) mirusiųosius. Taigi išaiškėja, kad vieni laidoti galva į ŠR, kiti — į PV.

Dėl prastos griaučių būklės buvo nustatyta 95 individų lytis ir amžius. 58 jų buvę vyrai, 37 — moterys⁵. Analizuojant jų santykį su palaidojimo

1 pav. Kiekybinis Pagrybio kapinyne (Šilalės raj.) laidojimo kryptų pasaulio šalių atžvilgiu santykis. 1 — vyrų orientavimo schema, 2 — moterų orientavimo schema

kryptimi, neliko jokių abejonių, kad pastaroji tiesiogiai priklausė nuo mirusiojo lyties: moterys laidotos galva į PV, vyrai — galva į ŠR (1 pav.).

Vadinasi laidotuvių ritualas atspindėjo lyčių opoziciją. Kaip nurodo baltų pasaulėžiūros tyrinėtojai⁶, kiekvienoje bendruomenėje galioja daugybė priešpriešų, kuriomis buvo išreiškiamos bendriausios kolektyvo pažiūros į aplinką. Pagal priešpriešas analizuojant įvairius materialinės ir dvasinės kultūros reiškinius, galima prāsiskverbti į objektyvius, net pačios visuomenės neįsisąmonintus dėsningumus. Tad vargu ar vienos lyties individų priešpriešinimas kitai gali būti atsitiktinumas. Greičiau tai dėsningumas, parodantis diferencijuotą vyro ir moters traktavimą Pagrybio bendruomenėje.

Šią prielaidą norėtusi sugretinti su analogiškais laidosenos tyrinėjimais kitoms žemdirbių bendruomenėms. Deja, tokių duomenų dar niekas nėra skelbęs. Antra vertus, yra pastebėta⁷, kad ankstyvosiose visuomenės raidos pakopose vienas ar kitas paprotys gali funkcionuoti tik tam tikroje žmonių bendrijoje ir galioja tik jos gyvenamoje teritorijoje. Tuo paaiškinama papročių, apeigų įvairovė vienalaikėse žemdirbių bendruomenėse, priklausančiose net tai pačiai archeologinei kultūrai⁸.

Ir vis dėlto užuominų apie lyčių opoziciją, išreikštą papročiu vyrus ir moteris laidoti priešingomis kryptimis, galima aptikti kai kuriose kasinėtų kapinytų publikacijose. Pvz., I tūkstantm. I pusės Veršvų, Sargėnų (abu — Kauno m.), Eigulių II (Kauno raj.) paminklus⁹ arba Jauneikių (Joniškio raj.) kapus¹⁰ paliko skirtingose Lietuvos dalyse įsikūrusios kaimo bendruomenės, kurios priklausė ir skirtingoms gentims — žemaičiams (Pagrybis), žiemgaliams (Jauneikiai), lietuviams arba aukštaičiams (Veršvai, Sargėnai, Eiguliai II). Iš to seka, kad moters ir vyro priešpastatymas, matomas laidojimo papročiuose, nėra etnokultūrinis rodiklis. Matyt, lyčių opoziciją nulėmė socialinė norma, galėjusi reglamentuoti ir nevienodą moters bei vyro vietą bendruomenėje.

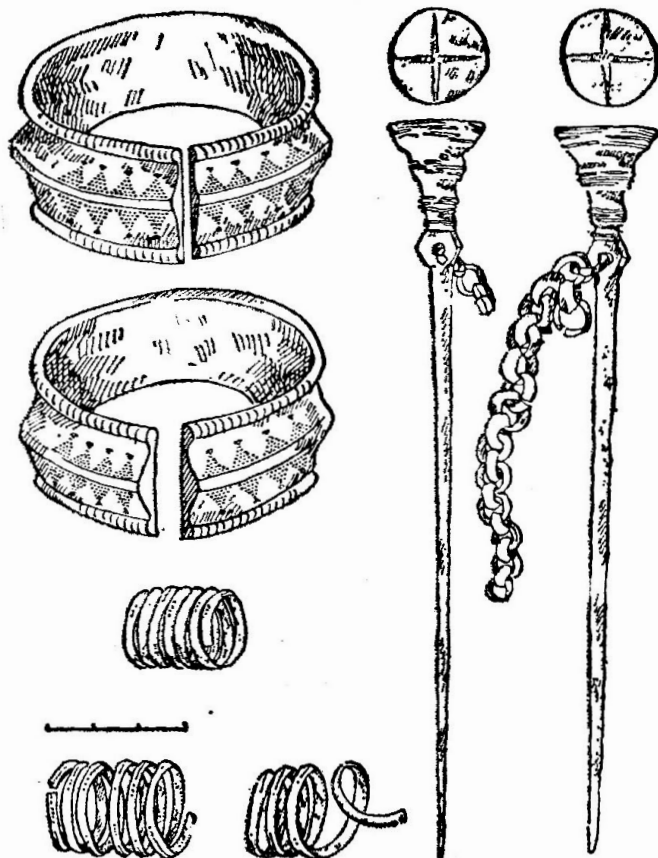
3. Kai kurie aprangos bruožai

Pagrybio bendruomenė savo mirusiųosius į pomirtinį gyvenimą išlydėdavo labai santūriai metaliniais papuošalais išdabinta apranga. Retas atsitikimas, kad kapo inventoriuje būtų daugiau kaip 1 tos pačios paskirties dirbinys. Išimtį tesudaro įvijiniai žiedai, kurių viename kape pasitaiko iki 4 (k. 184) ar net 5 (k. 193), nors vyravo tradicija mirusįjį papuošti 1 ar 2 žiedais.

Nors papuošalų komplektas ir labai kuklus, bet jis, kaip ir anksčiau aprašytas mirusiųjų orientavimo paprotys, labai gerai atskleidžia Pagrybio bendruomenės skirtingą poziciją mirusiųjų lyties atžvilgiu, būtent,

griežtai laikytasi ritualo moterų ir vyrų aprangą padabinti skirtingais papuošalais.

Vyrų tradicinis krūtinės papuošalas buvo lankinė ilgakoje, rečiau žieduoti ar trikampe kojele segė, moterų — tai 2 žalvariniai nuokamiene

ar kiaurakryžmine galvute smeigtukai, žalvarinėmis grandinėmis sujungti į porą. Tik moterys puošėsi apyrankėmis, apgalviais. Bet nė viena jų nebuvo palaidota su antkakle. Šis žalvarinis kaklo papuošalas rastas tik vyrų ir berniukų kapuose. Bendri papuošalai tebuvo vien žiedai. Kitos su apranga susijusios įkapės, kaip, pvz., geležiniai lazdeliniai smeigtukai, pavieniai gintaro karoliukai, buvo rasti abiejų lyčių ir visokio amžiaus mirusiųjų kapuose greičiausiai todėl, kad pirmieji turėjo ne puošiamąją, o utilitarinę funkciją, antrieji — traktuoti kaip amuletai.

2 pav. Moters žalvarinių papuošalų komplektas iš Pagrybio kapinyno k. 39

Diferencijuotą Pagrybio bendruomenės požiūrį į vyrus ir moteris liudija dar vienas mirusiųjų aprangos bruožas. Puošmenos, pagamintos iš brangiojo metalo — ypač reta įkapė. Pvz., tik viename kape (k. 55) rasta sidabro segė. Reti ir pasidabruoti dirbiniai, tarp kurių buvo pentinas (k. 85), diržo apdailos detalės (k. 97, 116), apkalo fragmentas (k. 158). Ir rasti jie visi tik vyrų kapuose. Nė vienai moteriai gyvieji neįdėjo tokių brangių įkapių.

Pastaroji priešprieša bylotų, kad lyčių opozicijoje pirmenybė atitekusi vyriškajam pradui. Šią prielaidą paremia dar ir kiti rodikliai, pabrėžiantys dar didesnę skirtumą tarp moterų ir vyrų, pvz., kito spalvotojo metalo — žalvario — papuošalų dėjimas į kapus.

Komplektas, susidedas iš 2 apyrankių (po 1 ant kiekvienos rankos), krūtinės papuošalo (2 smeigtukai, sujungti grandinėmis) bei apgalvio, suveržto žalvario įvija, yra būdingas tik jaunų, iki 30 metų amžiaus, moterų aprangai (k. 39, 70, 79, 88, 100, 175) (2 pav.). Matyt, tokios įkapės atspindi ne socialinę, o amžiaus diferenciaciją, nes pagyvenusių ir senyvų moterų (per 40 m.) kapuose žalvario puošmena — didelė retenybė. Terastas tik vienas 50—55 m. moters kapas 35, kuriame be tradicinio krūtinės papuošalo, rasti dar net 2 apgalviai. Vienas jų — unikalus visame Pagrybio kapinyne — sudarytas iš 6 eilių žalvarinių įvijėlių, perskirtų 8 plokštelėmis, ir pakaušio srityje sujungtų gražiai ornamentuota stačiakampio pavidalo įsinaugtais šonais plokštele. Jis buvo ant moters galvos. Kitas apgalvis — analogiškas rastiesiems jaunų moterų kapuose — padarytas iš medinio lankelio, apsukto spalvotais siūlais ir suveržto žalvarine įvija. Ši įkapė padėta mirusiosios galvūgalyje. Greta buvo dar 1 „atsarginė“ apgalvio įvija.

Tai vienintelis kapas, kurio inventoriuje buvo tiek galvos papuošalų. Kontrastas ypač ryškus, palyginus k. 35 inventorių su kitų pagyvenusių ir senyvų moterų įkapėmis. Jų

aprangai saviti geležiniai lazdeliniai smeigtukai, žiedai (k. 181, 194, 217). Turėtume daryti išvadą, kad Pagrybio bendruomenėje žalvarinius papuošalus dėvėjo tik jaunos moterys. Išimtį sudaro vienos senos moters kapas. Veikiausiai tai lėmė tos moters turtinė ar visuomeninė padėtis.

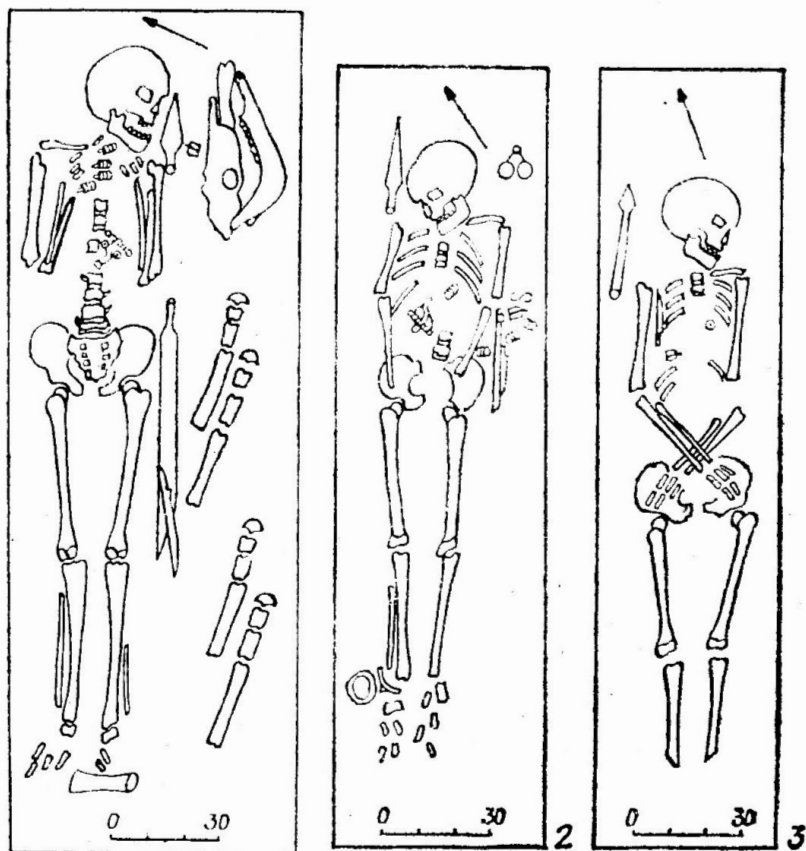
Visai kitas vaizdas vyrų kapuose: žalvarinės drabužių puošmenos būdingos įvairiausio amžiaus individams, pradedant naujagimiais (k. 66) ir baigiant seneliais (k. 97). Tas pats pasakytina ir apie sidabro — brangiojo metalo įkapes.

Į visus čia suminėtus archeologinius faktus galėtume nekreipti dėmesio, jei juos laikytume paprasta atsitiktinumų sankaupa. Bet, neabejodami, kad jie atspindi tam tikrą ekonominių-socialinių veiksnių determinuotą papročių sistemą, panagrinėkime kapų inventoriuose esančias papildomas įkapes, kurios yra tiesiogiai susijusios su praktine žmogaus veikla. Manome, kad gauti duomenys padės nustatyti individo vietą ir jo vaidmenį bendruomenėje.

4. Būdingiausios kapų inventoriaus savybės

Analizuojant vyrų įkapes, dėmesį traukia ginklų gausumas. Kartu ryškėja ir kai kurie ginkluotės skirtumai, kurie vyrų kapus įgalina suskirstyti į 4 grupes.

I grupei skiriami kapai, kuriuose palaidoti labiausiai ginkluoti įvairaus amžiaus (30—55 m.) vyrai. Geriau išsilaikiusiuose kapuose (k. 76, 85, 92, 193, 215), be tradicinių ginkluotės elementų, kaip 1 ar 2 ietys, kirvis, būna ir kalavijas (pav. 3:1). Be to, juose rasta peilių, raitelio ir žirgo aprangos detalių (pentinų, geriamųjų ragų, kamanų). Mirusiojo apdaras puoštas 1 sege, 1 ar 2 gintaro amuletais, keletu žiedų, kartais — antkakle bei diržu, aptaisytu žalvario puošmenomis. Laidojant jiems visada aukotas žirgas — kape šalia mirusiojo sudėta auka (žirgo galva ir apatinės jo kojų dalys).

3 pav. Vyrų kapai Pagrybyje, 1 — I grupė (k. 193), 2 — II grupė (k. 184), 3 — III grupė (k. 213)

II grupei priskiriami kapai (pav. 3:2), kuriuose įvairaus amžiaus vyrai, kaip ir I grupės, taip pat laidoti kaip raiteliai, bet žirgas jiems, matyt, nebuvo aukotas. Vietoje žirgo aukos padėtos tik kamanos arba žąslai. Ginklų rinkinyje nėra kalavijo, vietoje jo — kovos peilis. Apranga puošta panašiais papuošalais, bet nėra antkaklių. Išskirdami šią kapų grupę, daugiausia rėmėmės nesuardytu kapu 184.

III grupei priskiriami kapai, kuriuose įvairaus amžiaus (30—55 m. ar net vyresni) vyrai laidoti menkai ginkluoti (k. 134, 163, 170, 213). Randama 1 ar 2 ietys (pav. 3:3), kartais dar ir kirvis. Nėra juose nei žirgo, nei raitelio aprangos reikmenų. Mirusiųjų apdaras kuklus. Dažniausiai jis susmeigtas geležiniu lazdeliniu smeigtuku. Kartais dar būna prikabinatas gintaro amuletas. Rankos puoštos žalvario žiedu. Diržas su metalo sagtimi būna padėtas krūtinės ar kojų srityje kartu su peiliu. Šių kapų inventoriuose reta žalvarinių segių.

IV grupei priskiriami kapai, kuriuose 20—55 m. ar net senesni vyrai palaidoti iš viso be ginklų (k. 61, 123, 174, 196). Iš įrankių jiems įdėta tik peilių. Aprangos komponentai — geležiniai lazdeliniai smeigtukai, žalvariniai žiedai. Išimti sudarė k. 61, kuriame palaidoto jauno (20—25 m.) vyro drabužiai buvo susegti žalvariniais papuošalais — sege ir 2 smeigtukais. Pastarieji kiek netikėti, nes, kaip minėta, tai yra įprastas Pagrybio moterų drabužių papuošalas.

Pažymėtina, kad ginklų rasta ne tik suaugusių vyrų, bet ir vaikų, greičiausiai berniukų, kapuose¹¹. Kai kurie vaikai į pomirtinį gyvenimą buvo išlydėti kaip suaugę vyrai.

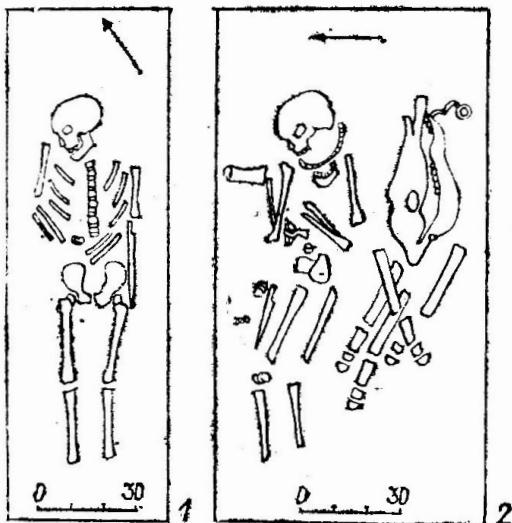
Antai k. 55 (pav. 4:2) šalia 10—10,5 m. vaiko griaučių buvo sudėta žirgo auka (galva ir galūnės), kaip ir I grupės vyrų kapuose. Tarp gyvulio dantų išlikę geležiniai žąslai rodo, kad buvo aukotas pažabotas žirgas. Vaiko apranga išpuošta sidabro ir žalvario papuošalais. Krūtinės srityje rasta sidabrinė lankinė trikampė kojele segė — vieningas brangiojo metalo dirbinyje visame kapinyne. Ant kaklo buvo antkaklė, t. y. papuošalas, rastas kapuose tik tų vyrų, kurie laidoti su kalavijais. Drabužiai buvę sujuosti diržu, susegtu žalvario sagtimi ir papuoštu žalvario apkalu. Be to, į kapą įdėta žalvarinių žiedų, peilis, kirvis. Kirvis kaip universalus įrankis tvirtai buvo įsigalėjęs Pagrybio vyrų ginkluotėje (pav. 3:1).

Įdomu, kad net ir labai kukliai palaidotų vaikų, matyt berniukų, kapuose (k. 41, 160) rasta peilių, padėtų kairiajame mirusiojo šone, analogiškai kaip kalavijai ar kovos peiliai I ir II grupės vyrų kapuose. Tie peiliai didoki ir kartais ilgesni net už rastuosius suaugusių vyrų kapuose. Antai vaiko kape 41 rastas peilis siekė apie 30 cm. Palyginus su mirusiojo ūgiu (pav. 4:1); galima daryti prielaidą, kad aptariama įkapė dėta kaip ginklas — kovos peilis.

„Ginkluoti“ laidoti net kūdikiai. Pvz., kape 116 mirusysis¹² buvo suvystytas į drobulę, dviejose vietose perjuostą dirželiu, apkaustytu žalvariniais, sidabru dengtais apkalėliais.

Pakaklėje drobulė susegta žalvario sege ir geležiniu smeigtuku. Palei dešinįjį mirusiojo šoną buvusi ietis, kurios teišliko geležinė profiliuota viršūnė, esanti galvūgalyje. Kairiajame vaiko šone, išilgai kojų buvo padėtas peilis. Mirusysis buvęs papuoštas žalvarine storagale apyranke ir įvijiniu žiedeliu.

Iš viso to, kas pasakyta, seka viena išvada, kad Pagrybio bendruomenėje viešpatavo vyro kaip kario samprata.

4 pav. Pagrybio kapinyne vaikų kapai. 1 — k. 41, 2 — k. 55

Ši nuostata nė kiek nesusvyruoja nuo to, kad vyro kape 10 buvo rastas dalgis, sakytume — darbo įrankis. Tačiau to meto Lietuvoje (V—VI a.) vyravo paprotys net ir į labai įžymaus raitelio kapą įdėti ir dalgį. Pvz., Reketėje (Kretingos raj.) atidengtame kape 35 rastas dalgis šalia 2 ieti-

galių, kirvio, peilio, 2 pentinų. Be to, čia dar buvo 1 sidabrinė ir 1 žalvarinė segė, pincetas, 1 apyrankė, 2 žiedai, žalvariu papuoštas diržas. Greta vyro palaidotas žirgas su žąslais nasruose¹³. Nepaisant to, kad kape buvo dalgis, archeologinėje literatūroje šis kapas interpretuojamas kaip žymaus didiko — kario raitelio kapas¹⁴.

Kaip nurodo tyrinėtojai¹⁵, dalgis ar pjautuvas I tūkstantm. buvo būdingas ne tik baltų, bet ir kitų Europos kraštų raitelių kapų inventoriui. Nera duomenų, patvirtinančių, kad Pagrybyje kape 10 palaidotas vyras buvo raitelis, nes šalia jo nebuvo žirgo aukos, o kapo inventoriuje nerasta nei pentinų, nei žąslų. Tačiau neabejotina, kad jis buvo didikas. Tą aki-vaizdžiai liudija jau vien tai, kad mirusiajam prie kairiojo šono buvo padėtas kalavijas geležimi ir žalvariu apkaustytose makštyse. Tokią įkapę archeologai vieningai laiko vienu svarbiausių rodiklių, nusakančių mirusiojo vietą bendruomenėje. O juk V—VI a. Lietuvoje kalavijas apskritai buvo retai dedamas į kapą.

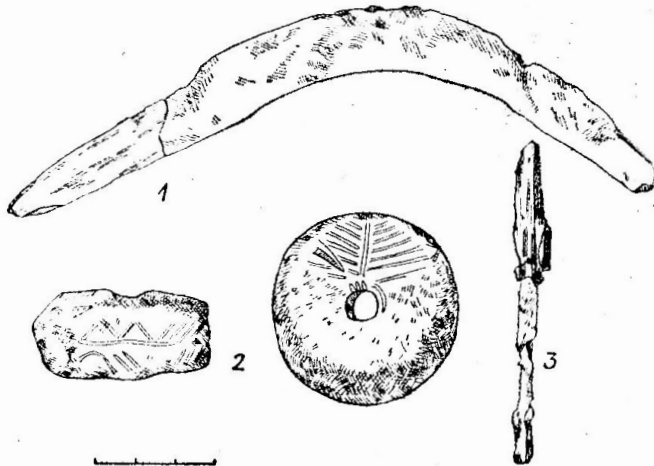
Iki šiol težinomi tik 2 gerai dokumentuoti to meto kapai, atidengti Krikštonyse (Lazdijų raj.)¹⁶ ir Taurapilyje (Utenos raj.)¹⁷, kur palaidota po 1 vyrą, apginkluotą kalaviju. Įkapės, laidosena abu kapus suartina su vadinamaisiais „kunigaikščių“ kapais, žinomais įvairiuose kraštuose¹⁸. Minėtieji kalavijai yra ne vietinės gamybos, atgabenti iš buv. Romos imperijos provincijų¹⁹.

Kitos paskelbtos V—VI a. kalavijų radimo vietovės (Aukštkiemiai, Pašušvys, Rubokai, Sernai)²⁰ yra labai abejotinos, nes remtasi tik užuominomis, aptiktomis įvairiuose leidiniuose. Patys radiniai neišliko²¹, jie nebuvo paskelbti, todėl nėra žinomi net jų matmenys, kurie visuomet yra kriterijus kovos peiliui skirti nuo vienašmenio kalavijo²².

Atrodytų, kad Pagrybio bendruomenė pirmoji Lietuvoje apsiginklavo savo darbo kalavijais. Jų rasta 11 kapų (10, 62, 76, 85, 92, 110, 120, 146, 158, 193, 215).

Pirmykščiam žmogui mirtis nebuvo fizinio egzistavimo baigtis, o tik perėjimas į kitą gyvenimą, analogišką žemėje. Vadinasi kapo inventorius apibūdina mirusiojo veiklą.

Pagrybio bendruomenės papročių dalis (48,8%) vyrų į kitą gyvenimą išlydėti kaip kariai — raiteliai (I ir II grupių kapai), nepriklausomai nuo individų amžiaus, t. y. ir kūdikiai, ir seneliai (vyresni kaip 55 m.). Kita dalis (51,2%) vyrų palaidoti arba visai be ginklų (IV grupės kapai), arba jiems tekdėta ietis ar kirvis (III grupės kapai). Jų kapuose nėra nei raitelio, nei žirgo aprangos reikmenų. Ar tai nerodo, kad šie vyrai reiškėsi kitokios veiklos srityje?

5 pav. Tradiciniai moters darbo įrankiai k. 197. 1 — pjautuvas, 2 — akmeninis verpstukas, 3 — yla (Pagrybis, Šilalės raj.)

Gal jiems buvo lemta ekonominė funkcija, t. y. rūpintis ūkiu, maistu, drabužiais ir pan.?

Matyt, tokiai materialinių gėrybių gamintojų grupei priklausė ir moterys. Analizuojant jų kapų inventorių, atsiskleidžia paprotys laidoti moteris su darbo įrankiais (5 pav.). Yla, verpstukas, pjautuvas — tai vis įkapės, kurios dėtos ir jaunoms, ir pagyvenusioms, ir senoms. Turėtume daryti išvadą, kad namų ūkis — pagrindinė moterų veiklos sritis.

Taigi vyrų ir moterų kapų inventoriaus ypatybės bei skirtumai atskleidė Pagrybio bendruomenės papročius, apeigas, ne tik savaip išryškinančius opozicinę lyčių sistemą, bet ir padedančius suvokti priežastis, kurios suformavo šią sistemą žemdirbių pasaulėžiūroje.

Visuomeninių santykių raidoje I tūkstantm. viduryje Lietuvoje įvyko dideli pasikeitimai. Suiro pirmą kartą bendruomenė, nyko jos liekanos, formavosi klasinė visuomenė²³. Žemdirbystės, gyvulininkystės, amatų, prekybos lygis sudarė sąlygas vienoms bendruomenėms sukonzcentruoti daugiau materialinių gėrybių, kitoms — mažiau. Dėl turtingesnių nelygybės dažnėjo tarpgentiniai vaidai, kariniai susidūrimai; tai liudija gynybiniai gyvenviečių ir piliakalnių įtvirtinimai, nedidelių stipriai sutvirtintų piliakalnių — slėptuvių atsiradimas²⁴. Grobiamieji karai buvo ne tik pasipelnymo, bet dažnai ir pragyvenimo šaltinis. (Gal tai turėjo įtakos susiformuoti ir papročiu, pagal kurį tuo metu ginklai dėti į kapą berniukams, nei naujagimiams?)

Įtemptas neramus gyvenimas iškėlė vyro — kario ir gynėjo vaidmenį žemdirbių bendruomenėje. Neatsitiktina, kad šalia gentinės aristokratijos išskyla kariai, kurie tampa vadais²⁵.

Kad ginkluotų susirėmimų banga neaplenkė Pagrybio bendruomenės, įtikinamai rodo ginklų gausumas vyrų kapuose. Tai patvirtina ir osteologinės medžiagos tyrinėjimai — kai kurios vyrų kaukolės buvo prakirstos ar pradurtos ietimis, kovos peiliais ar kalavijais (k. Nr. 40, 189)²⁶.

Materialinės gyvenimo sąlygos, socialiniai santykiai, nulėmę skirtingą moters ir vyro veiklą, reguliavo ir skirtingą jų visuomeninę bei gamybinę padėtį bendruomenėje. Tai negalėjo neatsiliepti ir skirtingam jų statusui šeimoje. Šios prielaidos pamatas — archeologiniai duomenys, gauti analizuojant atidengtus Pagrybyje porinius, dvigubus, grupinius kapus.

5. Poriniai, dvigubi, grupiniai kapai

Archeologijos moksle vyrauja nuomonė, kad I tūkstantm. viduryje, išaugus gamybinėms jėgoms, Lietuvoje suiro patriarchalinė namų bendruomenė, atsiskyrė pavienės šeimos, kurios tapo ūkiniu vienetu. Giminytės santykius pamažu pakeitė teritoriniai ryšiai, suklostę tokias bendruomenes, į kurių sudėtį jau įėjo ir kraujo ryšiais nesusieti žmonės. Šie pakitimai atitinkamai paveikė gyventojų pasaulėžiūrą, formavo papročius. Nustatyta, kad ir laidosenoje įvyko lūžis — išnyko kolektyviniai kapai, juos pakeitė pavieniai palaidojimai²⁷.

Šių poslinkių kontekste lyg ir netikėti atrodo grupiniai, dvigubi ar poriniai kapai, atidengti kai kuriuose to meto kapinyuose (Lauksvydai (Kauno raj.), Maudžiorai (Kelmės raj.), Plinkaigalis (Kėdainių raj.), Reketė (Kretingos raj.), Upytė (Panevėžio raj.), Veršvai (Kauno raj.) ir kt.). Jų buvo ir Pagrybyje. Tai 3 vyrų ir vaiko (Nr. 165), vyro ir vaiko (Nr. 200), vyro ir moters (Nr. 62), 2 vyrų (Nr. 76), 2 vaikų (Nr. 177) kapai.

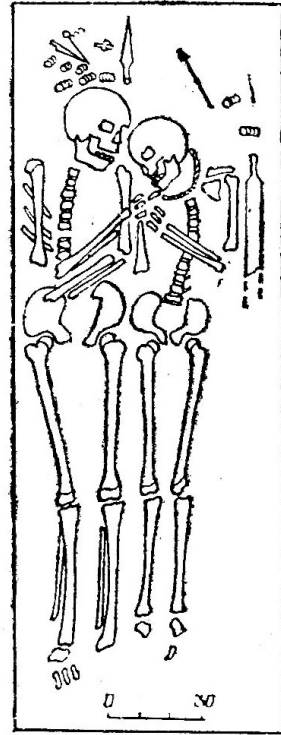
Priežastys, nulėmusios šitokią laidoseną, be abejo, galėjo būti labai įvairios (epidemija, nelaimingas atsitikimas, smurtas, pagaliau aukojimas ir pan.), tačiau visos jos sąlygotos konkrečių socialinio ir ekonominio gyvenimo veiksnių. Tatoi ir verčia panašinti minėtuosius Pagrybyje atidengtus kapus, kurie rodo ne tik skirtingą moters ir vyro statusą apskritai, bet atskleidžia ir kai kurias šeimyninių santykių raidos pakopas.

Osteologinė porinio kapo 62 medžiaga rodo, kad moterį mirtis ištiko, sulaukusią 20—25 m., o vyrą — 30—35 m. amžiaus. Abu mirusieji paguldyti šalia, vienoda kryptimi, t. y. galvomis į SR („vyriška“ orientacija!), atgręžti vienas į kitą veidais, susiėmę už rankų (6 pav.). Griaučių būklė rodo, kad moters dešinės rankos pirštai buvo apglėbę kairiąją vyro plaštaką. Rankos per alkūnes sulenktos ir sudėtos abiejų mirusiųjų krūtinės srityje. Palei kairįjį vyro šoną, lygiagrečiai su žastikauliu gulėjo

vienašmenis kalavijas, kurio teišlikusi dalis. Matyt, ši kapo vieta kiek apardyta, todėl galimas daiktas, kad išliko ne visas kapo inventorius. Prie kalavijo įkotės rasti 2 įvijiniai žiedai.

Vyro apdarą puošė retas papuošalas — žalvarinė antkaklė, prie kurios grandinėle prikabintas 1 įvijinis žiedas — talismanas ar artimo žmogaus dovana. Galvūgalyje išliko diržo likučiai — žalvarinė sagtis ir apkalas. Šalia jų buvo ietigalis. Iš jo padėties matyti, kad ietis buvusi dešinėje vyro pusėje. Čia buvo ir moters griaučiai. Jos drabužių nepuošė nė vienas metalinis papuošalas. Įkapių rasta tik galvūgalyje, kur buvo sudėta: apgalvis, kurio beliko tik žalvarinės puošmenos — įvijos dalys, 1 žalvarinis nuokamiene galvute smeigtukas, geležinis peiliukas.

Tarybinėje istoriografijoje jau prieš 50 m. pasirodė pirmieji darbai, kuriuose imta nagrinėti porinius kapus²⁸. Buvo pabrėžta, kad labai svarbu nustatyti, ar abu individai palaidoti tuo pačiu metu, ar vienas, miręs vėliau, laidotas į pirmojo kapą. Mat paskutinysis atvejis liudytų tarp moters ir vyro buvus patvaresnį ryšį. Tokį reiškinį archeologai²⁹ linkę aiškinti kaip porinės šeimos stiprėjimo apraišką, kai vadovaujantis vaidmuo namų ūkyje priklauso vyrui, santuokiniai ryšiai darosi pastovesni, ir tai lyg ir pradžia perėjimo iš porinės šeimos į monogamiją.

6 pav. Vyro ir moters k. 62 (Pagrybis, Šilalės raj.)

Nekyla jokių abejonių, kad kape 62 abu mirusieji palaidoti tuo pačiu metu. Iš šio fakto seka 2 alternatyvios galimybės. Vieną jų remia nuomonė³⁰, kad paprotys numarinti ir palaidoti moterį vyro kape galioja tik gentinės aristokratijos, diduomenės viršūnėse. Jis lietus ne tiek privilegijuotų asmenų žmonas, kiek verges — suguloves, kurios paprastai būdavo įgijamos karų metu.

Tokių moterų aukojimas — pagonišku laidotuvių apeiga — yra užfiksuotas ir rašytiniuose istorijos šaltiniuose. Antai garsusis arabų keliautojas Achmedas ibn-Fadlanas, X a. atvykęs į Rytų Europą, pats dalyvavo vieno didiko laidotuvėse ir jas aprašė. Be kita ko jis pasakoja, kaip viena to didiko merginų ruošiasi lydėti savo poną į kitą pasaulį ir kaip ji buvo nužudyta³¹. Įdomu, kad prieš pat mirtį mergina atiduoda savo apyrankes tai materialiai, kuri ją nužudys, o kitus papuošalus — savo draugėms, kurios jai patarnavo ruošiantis į pomirtinę kelionę.

Sprendžiant iš įkapių (kalavijas, antkaklė), vyras, palaidotas Pagrybyje kape 62, priklausė aukščiausiai diduomenės hierarchijos pakopai. Gal šalia jo palaidota moteris ir buvo vergė — karo grobis? Ji palaidota ne taip, kaip kitos jos bendraamžės Pagrybio moterys. Mirusiosios drabužių nepuošė tradiciniai jaunų moterų žalvariniai papuošalai, nėra ir gintaro amuletų, tradicinių darbo įrankių. Tik galvūgalyje sudėtos papildomos įkapės, kurios, galimas daiktas, yra net ne asmeninė nuosavybė, o gyvųjų dovana. Individų priklausomybę skirtingiems socialiniams sluoksniams, jų nevienodą statusą, matyt, akcentuoja tarp jų padėta ietis.

Kita vertus, mirusiųjų poza liudytų, kad moteris ėjo paskui vyrą į pomirtinį gyvenimą ne prievarta, o geranoriškai. Gal šis archeologinis faktas atspindi asmeninį moters prisirišimą? O gal tai rodo, kad bendruomenėje jau buvo susiformavusi etinė pažiūra į tokią vieningą porą, kuri

kartu išeina į kitą pasaulį? Metraštininkai³² yra aprašę atsitikimą Lietuvoje, kai dėl vyrų mirties žudėsi moterys, tikėdamos su jais gyventi pomirtiniame gyvenime. Tiesa, tai liečia XIII a. pradžios įvykius. Tačiau žinodami, kokie pastovūs ir ilgaaamžiai buvo pagoniškieji laidojimo papročiai, neturėtume ignoruoti ir vėlyvų rašytinių žinių. Pagaliau kai kurie autoriai, tyrinėję pirmąsias šeimas ir santuokos raidos etapus, nurodo ir tokią santuokos normą, pagal kurią moteris privalo sava valia numirti kartu su vyru, o pati moters mirtis vyro laidotuviuose traktuojama kaip santuokos apeiga³³.

Kurią versiją bepriimtume, abi vienodai akcentuoja dominuojantį vyro statusą. F. Engelsas, samprotaudamas apie šeimos kilmę ir funkcionalumą, nurodo, kad ankstyvosiose jos raidos pakopose vyro viešpatavimą santuokoje nulėmė jo viešpatavimas gamybiniuose santykiuose³⁴.

Šiam požiūriui paremti vertingų duomenų pateikia Pagrybio kapai, kuriuose vyrai laidoti su vaikais.

Vienas tokių yra kapas 200. Nors jis apardytas, tačiau visiškai nepaliesta išliko PV kapo dalis. Čia pirminėje padėtyje tebebuvo suaugusio individo abiejų kojų kaulai, abu dubenkauliai su rankų pirštų kaulais ant jų. Mirusysis buvo palaidotas galva į ŠR (t. y. „vyriška“ kryptimi). Kad palaidotas vyriškis, rodo kape išlikusios įkapės. Kairėje mirusiojo pusėje buvusios 2 ietys, kurių geležinės viršūnės tebebuvo pirminėje padėtyje: jos gulėjo viena šalia kitos palei kairįjį blauzdikaulį. Iš to matyti, kad ietys buvo padėtos viršūnėmis ne ties mirusiojo galva, o prie kojų. Trečios ieties padėtis neaiški, nes ietigalis aptiktas ne pirminėje padėtyje. Tai vienintelis kapas Pagrybyje, kuriame vyras palaidotas su 3 ietimis, nes kituose vyrai buvo palaidoti ginkluoti 1 ar 2 ietimis.

Tarp abiejų vyro šlaunikaulių 7×10 cm plotelyje buvo atidengti sudeginto vaiko kauliukai. Ant kaulų krūvelės buvo žalvarinė segelė, perpus mažesnė už vyrų kapuose rastas lankines ilgakojes seges, ir lazdelinis smeigtukas. Tarp kauliukų buvo vaikiškas žalvarinis įvijinis žiedelis ir žalvarinė antkaklėlė, perlūžusi į 3 dalis. Ji kiek apsilydžiusi. Atrodo, kad abi paskutinės įkapės ir apdegę kaulai, išrinkti iš apeiginio laužo, buvo supilti kartu į maišelį ar į audeklo skiautę. Ryšelis susegtas sege ir susmeigtas smeigtuku. Įkapių ir apdegusių kaulų matmenys rodo, kad čia — vaiko palaikai. Papuošalų komplektas būdingas vyrams. Matyt, tai berniuko kapas. Beje, tai vienintelis degintinis palaidojimas, lig šiol žinomas visame vakarinių žemaičių areale. Kremacijos paprotys čia ima plisti keletu šimtmečių vėliau — I tūkstantm. pabaigoje — II pradžioje (Bikavėnai (Šilutės raj.), Paragaudis, Upyna, Žasinas (visi Šilalės raj.)). Apskritai vaikų laidosena neretai pasižymi ypatingomis apeigomis, kurias suklostė vaikų kultas.

Vaikas buvo palaidotas ir grupiniame 3 vyrų kape 165. Jis taip pat apardytas, nepaliesta išliko tik kapo ŠR dalis — galvūgalis. Kape šalia vienas kito paguldyti 3 vyrai, kurių vienas (A) buvo 20—25 m., kitas (B) — 40—45 m., trečias (C) — 30—35 m. amžiaus. Pirminėje padėtyje tėra išlikusios tik kai kurios griaučių dalys: kaukolės, stuburo nareliai, šonkauliai, žastikauliai. Todėl nesunku nustatyti, kad jie palaidoti galvomis į ŠR. Nedaug išliko įkapių, tarp kurių rasti kirvis, diržo sagtis, gintaro amuletas, peilis, žalvarinis žiedas, geležinis lazdelinis smeigtukas. Tarp 2 (B ir C) vyrų paguldytas tarsi miegantis ant dešinio šono vaikas. Nei jo lytis, nei amžius nebuvo nustatyta. Sprendžiant iš žastikaulių ilgio (10 cm), vaikas mirė dar kūdikis.

Tendencija vaikus, matyt berniukus (k. 200), laidoti vyrų kapuose, beabejo, rodo vyro viešpatavimą. Ir tai dėsninga. Stiprėjant individualios

šeimos ūkiui, atskirai dirbant ir atskirai gyvenant, šeimai nebereikėjo dailintis turto su kitomis šeimomis. Nuosavybei paveldėti reikėjo įpėdinio.

Analizuodamas šeimos raidą, F. Engelsas³⁵ pažymi, kad tėvo turto paveldėtojais ilgainiui tampa vaikai, kurių kilmė iš tėvo pusės neabejotina. Tokį neabejotinumą galėjo užtikrinti santuoka, t. y. bendruomenės sankcionuota sutartis tarp vyro ir moters, kuri reguliavo ir vienos, ir kitos pusės pareigas bei teises. Kadangi tik dėl santuokos vyras tampa vaikų tėvu, tai gimusieji santuokoje vaikai bendruomenės pripažįstami tėvo įpėdiniais, paveldėtojais. Tebuvo svarbu viena: ar gimę vaikai yra moters, esančios santuokoje su šituo vyru.

Turint galvoje, kad Pagrybyje vaikai (sūnūs?) laidoti vyrų (tėvų?) kapuose, kad apskritai berniukai laidoti, laikantis analogiškų papročių, būdingų suaugusių vyrų laidosenai (su ginklais, brangiomis įkapėmis, su žirgų aukomis), galima prielaida, kad šeimos nuosavybės paveldėtojais, tėvo įpėdiniais bendruomenė pripažino vyriškos lyties individus. Tai reikštų, kad V—VI a. Lietuvoje klostosi paprotinė sūnų paveldėjimo teisė.

6. Išvados

1. Remiantis Pagrybio kapinyno (Šilalės raj.) 1980—1982 m. kasinėjimų medžiaga, teigiama, kad V—VI a. laidojimo papročiai atskleidžia skirtingą žemdirbių bendruomenės poziciją moters ir vyro atžvilgiu.

2. Laidojimo krypties analizė, papuošalų komplekto savybės išryškino ištiesią lyčių opozicinę sistemą, kurioje pirmenybė atitekusį vyrui.

3. Remiantis įkapių, tiesiogiai susijusių su praktine žmogaus veikla, tyrinėjimais, teigiama, kad nevienodą moters ir vyro statusą bendruomenėje reglamentavo darbo pasidalijimas, kurį sukėlė ekonominio ir socialinio gyvenimo raida, sąlygojusi vyro dominantę.

4. Duomenys, gauti tyrinėjant porinius, dvigubus, grupinius kapus, įgalino padaryti išvadą, kad atskira šeima buvo pagrįsta vyro viešpatavimu.

5. Nustačius papročius, kurių laikantis berniukai laidoti kaip suaugę vyrai, išryškinus tendenciją berniukus laidoti vyrų kapuose, daroma prielaida, kad bendruomenėje formavosi paprotinė vyro teisė į vaikus. Gal sūnūs tapo tėvo įpėdiniais — paveldėtojais?

6. Vienalaikėse žemdirbių bendruomenėse, priklausančiose net ir tai pačiai archeologinei kultūrai, funkcionuoja nebūtinai tie patys laidojimo papročiai, tradicijos, apeigos. Tad ir moters bei vyro statusą jose gali atskleisti visai kiti rodikliai, negu tie, kuriais remiantis buvo tyrinėta Pagrybio bendruomenės struktūra.

Lietuvos TSR Mokslų Akademijos
Istorijos institutas

Gauta
1983.VI.20

Išnašos

¹ Итина М. А. К вопросу об отражении общественного строя в погребальных обрядах первобытных народов.—Сов. этнография, 1954, № 3, с. 63; Алекшин В. А. К вопросу о методике реконструкции социальной структуры по данным погребального обряда (на материалах древнеземледельческих культур) [далее — К вопросу о методике...].—В кн.: Предмет и объект археологии и вопросы методики археологических исследований. Л., 1975, с. 49; Алекшин В. А. Погребальный обряд как археологический источник.—Кр. сообщ. Ин-та археологии АН СССР (далее — КСИА), 1981, № 157, с. 4; Häusler A. Zur Problematik der Gräbersozologie.—In: Moderne Probleme der Archäologie. Berlin, 1975, S. 83.

² Vaitkunskienė L. Socialinės nelygybės atspindžiai žemaičių laidojimo paminkluose (Žąsino kapinynas, Šilalės raj.) (X—XI a.).— Kn.: Lietuvos istorijos metraštis. 1977 metai. V., 1978, p. 23.

³ Tautavičius A. Taurapilio „kunigaikščio“ kapas.— Lietuvos archeologija, 1981, t. 2, p. 18.

⁴ Vaitkunskienė L. Pagrybio kapinynas.— Kn.: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje [toliau — ATL] 1980 ir 1981 metais. V., 1982, p. 49; Вайткунскене Л. Могильник Пагрибис.— В кн.: Археологические открытия 1982 года. М., 1984, с. 380.

⁵ Kapinyne išlikusią osteologinę medžiagą antropologiškai tyrinėjo Vilniaus valstybinio universiteto docentas G. Cesnys, diagnostavęs ir mirusiųjų lytį bei amžių. Duomenys, pridėti prie Pagrybio kapinyno kasinėjimų ataskaitos, yra LTSR MA Istorijos instituto Archeologijos skyriaus archyve, bylų Nr. 791, 938, 1001.

⁶ Vėlius N. Senovės baltų pasaulėžiūra. V., 1983, p. 9, 14.

⁷ Stanislovaitis E. Papročių ir tradicijų vaidmuo visuomenės raidoje. V., 1982, p. 10.

⁸ Алекшин В. А. К вопросу о методике. . . , с. 50.

⁹ Puzinas J. Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys.— Kn.: Senovė, Kaunas, 1938. T. 4, p. 213, 218, 242.

¹⁰ Tautavičius A., Tautavičienė B. Jauneikių (Joniškio raj.) senkapio tyrinėjimai 1976 metais.— Kn.: ATL 1976—1977 metais. V., 1978, p. 156.

¹¹ Antropologiniai tyrinėjimai įgalina nustatyti tik vaikų amžių, o apie jų lytį galima spręsti, remiantis tik įkapėmis. Tačiau jų ne visada būna pakankamai, todėl vaikų lyties dažniausiai nustatyti visai neįmanoma.

¹² Griaučiai buvo taip sudūlėję, kad kūdikio amžiaus antropologiškai nustatyti nebuvo galima. Kad tai galėjo būti naujagimio griaučiai, rodo matmenys: griaučių ilgis — apie 50 cm, geriau išsilaikę rankų ir kojų ilgieji kaulai siekė apie 10—11 cm ilgio.

¹³ Navickaitė-Kuncienė O. Reketės kapinynas.— Kn.: Lietuvos archeologiniai paminklai. V., 1968, p. 165.

¹⁴ Volkaitė-Kulikauskienė R. Klasinės visuomenės susidarymas Lietuvoje.— Vilniaus vaist. V. Kapsuko v. un-to mokslo darbai, 1955, t. 5, p. 129; Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuvos kario žirgas. V., 1971, p. 7; Моора Х. А. Возникновение классового общества в Литве.— Сов. археология [далее — СА], 1953, № 17, с. 116.

¹⁵ Jaskanis J. Obrządek pogrzebowy zachodnich baltów u schyłku storożytności (I—V w. n. e.).— Biblioteka archeologiczna, 1974, t. 23, s. 208.

¹⁶ Kulikauskas P. Naujas archeologinis paminklas Užnemunėje.— LTSR MA darbai. A ser. (toliau — MADA), 1959, t. 1(6), p. 71.

¹⁷ Tautavičius A. Min. veik., p. 18.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat, p. 23.

²⁰ Kazakevičius V. Vienašmenių kalavijų atsiradimas ir raida Lietuvoje.— Lietuvos archeologija, t. 2, p. 56, lent. 2.

²¹ Pašušvyje rastojo dirbinio likučiai yra per menki, kad iš jų būtų galima nuspręsti, ar tai buvęs kalavijas, ar kovos peilis. Antra vertus, datuoti jį V—VI a. nėra jokių patikimų duomenų, nes jis rastas atsitiktinai (KVIM, inv. Nr. 715 : 61).

²² Kazakevičius V. Ten pat, p. 44.

²³ Моора Х. А. Указ. соч., с. 111; Volkaitė-Kulikauskienė R. Klasinės visuomenės susidarymas Lietuvoje, p. 123; Kulikauskas P., Tautavičius A., Kulikauskienė R. Lietuvos archeologijos bruožai [toliau — LAB]. V., 1961, p. 269; История Литовской ССР. Вильнюс, 1978, с. 18.

²⁴ Daugudis V. Seniausieji mediniai pastatai ir įrengimai Lietuvoje (4. M. e. V—VIII amžių įtvirtinimai ir pastatai).— MADA, 1981, t. 2(75), p. 61, 72; Daugudis V. Senoji medinė statyba Lietuvoje. V., 1982, p. 39.

²⁵ Tautavičius A. Min. veik., p. 31.

²⁶ Remiamasi doc. G. Cesnio žodine informacija.

²⁷ Моора Х. А. Этногенез народов Прибалтики по данным археологии.— Кр. сообщ. Ин-та этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая, 1950, т. 12, с. 33; Моора Х. А. Указ. соч., с. 110; Volkaitė-Kulikauskienė R. Klasikinės visuomenės susidarymas Lietuvoje, p. 123; LAB, p. 358; История Литовской ССР, с. 17.

²⁸ Артамонов М. И. Совместные погребения в курганах со скорченными и окрашенными костяками.— Пробл. истории докапиталистических обществ, 1934, № 7—8, с. 108.

²⁹ Сорокина В. С. Новые археологические данные к вопросу о развитии древней семьи.— СА, 1959, № 4, с. 13; Кирчо Л. Б. Погребальный обряд и культурные традиции.— КСИА, 1981, № 167, с. 34.

³⁰ Артамонов М. И. Указ. соч., с. 122—124; Итина М. А. Указ. соч., с. 64, 67—68.

³¹ Ковалевский А. П. Книга Ахмеда Ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921—922 гг. Харьков, 1956, с. 143.

³² Генрих Латвийский. Хроника Ливонии. М.—Л., 1938, с. 278.

³³ Apie tai plačiau žr.: Бернштам Т. А. Обряд «расставания с красотой» (К семантике некоторых элементов материальной культуры в восточнославянском свадебном

обряде). — В кн.: Памятники культуры народов Европы и европейской части СССР. Сборник Музея антропологии и этнографии. Л., 1982. Т. 38, с. 45.

³⁴ Engelsas F. Šeimios, privatinės nuosavybės ir valstybės kilmė. — Кн.: Marksas K., Engelsas F. Rinktiniai raštai dviem tomis. V., 1950. Т. 2, p. 193, 195, 215.

³⁵ Ten pat, p. 198, 199.

Статус женщины и мужчины в общине земледельцев в Литве в V—VI вв.

Вайткунскене Л. М.

Резюме

Проблема общественного положения половозрастных групп общины земледельцев в Литве V—VI вв. советскими историографами до сих пор не исследовалась. Однако археологические данные, полученные при раскопках погребальных памятников, позволяют осветить некоторые моменты, связанные со статусом женщины и мужчины в общине земледельцев.

В качестве источника исследования был выбран могильник коллектива земледельцев, находящийся у дер. Пагрибис (Шилальский р-н, Зап. Литва), где в 1980—1982 гг. на исследуемой территории автором было вскрыто 217 погребений, датируемых V—VI вв.

В результате анализа погребального обряда и могильного инвентаря была установлена целая система половой оппозиции, которая особенно наглядно проявилась в обряде диаметрально противоположной ориентации женских и мужских погребений: первые ориентированы на ЮЗ (с незначительными сезонными отклонениями на Ю и З) (рис. 1:2), а вторые — на СВ (с сезонными отклонениями на С и В) (рис. 1:1). В общине также строго соблюдался обычай, согласно которому одежда женщин и мужчин украшалась неодинаковыми бронзовыми изделиями (общими были лишь перстни). Акцентами мужского костюма были фибулы и шейные гривны. В набор женских украшений входили головной веночек, 2 браслета и нагрудное украшение, состоявшее из 2 булавок, соединенных цепочкой (рис. 2). Однако этот набор был характерен лишь для индивидов, возраст которых не превышал 30 лет. В погребальном инвентаре пожилых и старых женщин бронзовые украшения отсутствовали, за исключением лишь женского погребения № 35. Следует отметить, что наличие в погребениях бронзовых украшений не зависело от возраста мужчины, так как они обнаруживались как в захоронениях новорожденных, так и в захоронениях стариков. Что касается изделий из драгоценных металлов, например, серебра, то вещи такого рода обнаруживались исключительно только в мужских погребениях, причем независимо от возраста индивида.

Глубокая дифференциация половых групп общины выявилась при анализе предметов погребального инвентаря, непосредственно связанных с практической деятельностью человека. Так, если для женских захоронений характерным является наличие орудий труда (рис. 5), то для мужских захоронений — наличие оружия (рис. 3), причем возраст умерших в этом отношении не имел никакого значения. Предполагается, что такое распределение упомянутых изделий обусловлено общественным распределением труда между общинниками. В связи с этим следует отметить, что 48,8% умерших мужского пола, как взрослых, так и детей, хоронились как воины-всадники (рис. 3:1, 2; 4:2). Среди погребального инвентаря остальных мужских погребений обнаружено лишь одно копые, один топор, один нож (рис. 3:3, 4:1). По-видимому, деятельность этой группы индивидов мужского пола, как и всех женщин, была экономического, хозяйственного характера.

О доминирующей роли мужчины в общине вообще и в области семейно-брачных отношений, в частности, свидетельствуют парные, двойные и групповые погребения. Так, в погребении № 62 мужчина — представитель знати — похоронен в сопровождении молодой женщины, скорее всего, рабыни-наложницы (рис. 6), в погребении № 200 мужчина похоронен вместе с мальчиком, а в погребении № 165 трое мужчин похоронены вместе с ребенком (пол не установлен). Предполагается, что тенденция хоронить мужчин вместе с детьми отражает формирование в то время обычая, согласно которому в общине земледельцев дети (сыновья?) становятся наследниками мужчин (отцов?).

Институт истории
Академии наук Литовской ССР

Поступило
20.VI.1983

Vaitkunskienė L.

Woman and man status in the farmers' community in the 5th-6th cent. Lithuania